

Tidinge

VAN DIE GOUDE

jaargang 38 | augustus 2020 | 3

De Goudse boekcultuur tot 1600 (1)

‘Fatsoen koop je bij de silversmit’ Peperstraat 108

Het Moreau-orgel in de Sint-Janskerk

Het metaheerhuis aan de Oosthaven

Gouwe Verhaal: Gerard Bakker

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

redactie: **Henny van Dolder-de Wit**, dr. **Paul H.A.M. Abels**, dr. **Adri van den Brink**, dr. **Tom Hage**, dr. **Christiaan van der Spek**, drs. **Paul van Horsen** (hoofdredacteur)

tekstredacteur: drs. **Kenny Louwen**

fotoredacteur: **Nico J. Boerboom**

vaste medewerkers: **Marcel van Dasselaar**

(archeologie), ir. **Gert Jan Jansen** (Gouwe Verhaal)

met dank aan de medewerkers van: **Streekarchief Midden-Holland (SAMH)** en **Museum Gouda**

redactieadres: **Hazelaarlaan 10, 2803 BS Gouda**

e-mail: redactie-tidinge@diegoude.nl

secretariaat van die Goude: **Postbus 307, 2800 AH Gouda, telefoon 0182-534884**

e-mail: info@diegoude.nl

ontwerp en opmaak: **Peterpaul Kloosterman, Gouda (www.2pk.nl)**

drukkerij: **Quadraat Grafimedia BV, Oud-Beijerland**

ISBN: **0168-0498**

De 'Richtlijnen voor auteurs' en het 'Redactiestatuut van de Tidinge' zijn terug te vinden op de website van Historische Vereniging Die Goude (www.diegoude.nl)

Lid worden van Historische Vereniging Die Goude: Het lidmaatschap kost 28 euro voor particulieren en bedrijven.

U kunt zich opgeven via onze website www.diegoude.nl

Opzeggen: U kunt uw lidmaatschap tot vier weken voor het einde van een kalenderjaar opzeggen.

Uiteraard zijn ook overlijden en verhuizing redenen voor beëindiging van het lidmaatschap.

www.diegoude.nl

Foto voorkant: Antifonarium van het Goudse Catharinaconvent, ca. 1545 (privébezit)

(een antifonarium is een boek waarin de verzen staan, die ter inleiding of ter afsluiting van een psalm gezongen worden tijdens de mis)

Van de redactie

Paul van Horszen

Bij het 700-jarig bestaan van Gouda in 1972 gaf Die Goude als nr. 15 in zijn historische reeks het boek *Gouda zeven eeuwen stad* uit. Een verzameling van artikelen over de Goudse geschiedenis waaraan onder anderen archivaris J.E.J. Geselschap veel heeft bijgedragen. Het boek is allang uitverkocht, maar is nu – dankzij het werk van Nico Boerboom – digitaal te raadplegen op onze website. Nico is ook bezig de *Tidings* beter doorzoekbaar te maken. U hoeft niet meer een hele *Tidinge* na te gaan om bij een onderwerp te komen, maar u kunt direct het artikel tevoorschijn roepen.

In dit nummer start Jan Willem Klein onder de titel ‘De Goudse boekcultuur tot 1600’ met een artikel over ‘Het begin en de Collatiebroeders’. De bekende dichter Jacob van Maerlant kreeg van Nicolaes van Cats de opdracht om een boek te schrijven over alles wat bekend was over de natuur (*Der Naturen Bloeme*). Dezelfde Nicolaes van Cats die in 1272 van graaf Floris V de stad Gouda en het gebied eromheen in leen kreeg. Het startpunt van de Goudse boekcultuur ligt aldus Klein rond die tijd.

Het beroemde Moreau-orgel in de Sint-Jan heeft soms – en dat zal u niet verbazen – onderhoud nodig. Maar hoe repareer je in deze tijd een ivoren ‘garnaaltje’ dat iedere keer kapot gaat. Dick den Hertog beschrijft met medewerking van Henny van Dolder-de Wit hoe het ‘garnaaltje’ is nagemaakt met behulp van uiterst moderne 3D-technieken en voorlopig de tand des tijds kan doorstaan. U leest het in ‘Het Moreau-orgel in de Sint-Janskerk’.

In de Peperstraat op nummer 108 staat een pand dat u waarschijnlijk zo voorbijloopt. Misschien denkt u wel,

*Ets van het Moreau-orgel 2e helft
achttiende eeuw (herkomst onbekend)*

‘wat een lelijk pand met die garagedeur’. Geert Post is in de geschiedenis van het pand gedoken en laat zien dat het pand een fraaie gevel heeft gehad. Die gevel werd echter in 1932 gesloopt. Aan de hand van archiefstukken, bewaard gebleven foto’s, tekeningen en restanten van de voormalige gevel bouwt Post een beeld op van de geschiedenis van het pand onder de titel ‘“Fatsoen koop je bij de silversmit”’. De verdwenen gevel van Peperstraat 108 te Gouda’.

‘De restauratie en de nieuwe bestemming van het metaheerhuis aan de Oosthaven in Gouda’ is de titel van de bijdrage van Sjaak Ouweneel. In de tuin van Oosthaven 31 staat het gerestaureerde metaheerhuisje. U kunt het op Open Monumentendag bezoeken. Het huisje kan beschouwd worden als een van de weinige objecten van de joodse geschiedenis die in Gouda die bewaard zijn gebleven. Hoe het huisje daar is gekomen en vooral hoe het uiteindelijk is gerestaureerd en behouden, u krijgt een compleet overzicht.

Carla Rodenberg is een bekende schilderes en als u haar niet kent, bent u zeker op de hoogte als u de laatste Nieuwsbrieven heeft gelezen. Zij is getrouwd met Gerard Bakker en die naam is in de Goudse kunstwereld en daarbuiten ook niet onbekend. Gert Jan Jansen interviewde Gerard voor ‘Gouwe Verhalen’ en kwam erachter, dat het leven van een jonge kunstenaar niet altijd op een academie begint. Verschillende van zijn kunstwerken kunt u al lopend door Gouda bewonderen.

Het begin en de Collatiebroeders

Jan Willem Klein

88

Tidings 2020

Al lange tijd houd ik me bezig met de geschiedenis van de Goudse boekcultuur. Inmiddels heb ik daar heel wat materiaal over verzameld en ik vind het zo langzamerhand tijd de verworven kennis op papier te zetten. Ik hoop in een aantal artikelen de Goudse boekcultuur tot ongeveer 1600 te bekijken. Deze artikelenreeks is te beschouwen als een aanloop tot een publicatie over de Goudse stadslibrije vanaf het begin in 1594 tot ca. 1700 die ik voorbereid.

‘Stedelijke boekcultuur’ is een begrip waar veel onder valt. Het heeft te maken met schriftgebruik, met boekproductie, met boekgebruik en met boekverzamelen in de stedelijke omgeving. In die stedelijke omgeving zijn er verschillende milieus en situaties te onderscheiden waarin schrift en boeken een rol speelden. We moeten hierin het officiële, administratieve schriftgebruik van overheid en instituties onderscheiden van die van de lees-, studie- en pronkcultuur. Met dit laatste bedoel ik het boek als statussymbool.

De eerste functie – het officiële, administratieve schriftgebruik van overheid en instituties – is de basis van de archiefverzamelingen van die overheid of die instellingen. Dit soort teksten heeft een specifieke functie, namelijk bestuurlijke zaken en besluiten controleerbaar maken en bewijskracht geven. Een bestuur moet daar-

Antifonarium van het Goudse Catharinaconvent, ca. 1545 (privébezit)

over – ook in latere perioden – verantwoording kunnen afleggen.

De tweede functie – het boek voor de lees- en studiecultuur – betreft het object, waarvan de tekst niet beperkt is tot een administratieve en archivalische functie, maar telkens opnieuw gelezen, bestudeerd of bekeken kan worden: drager en doorgever van de geschreven cultuur.

De derde functie – het boek als statussymbool – speelt

‘Fatsoen koop je bij de silversmit’

DE VERDWENEN GEVEL VAN PEPERSTRAAT 108 TE GOUDA

Geert Post

In 1932 werd de bijzondere gevel van het pand Peperstraat 108 te Gouda gesloopt. Verscheidene foto's geven een goed beeld van de situatie vóór de sloop. Zoals zal blijken, gaat achter de gevel een interessant verhaal schuil.¹ Zo kon worden vastgesteld wie de gevel in de 18e eeuw liet optrekken, maar ook dat dit een voor Gouda (en zelfs heel Holland) unieke gevel betrof, die op basis van verschillende vondsten in Museum Gouda nog nauwkeuriger bestudeerd kon worden dan tot nu toe mogelijk was. Tenslotte, en daar zullen we mee beginnen, is duidelijk geworden dat het niet veel had gescheeld of de gevel had de pittoreske Peperstraat nog steeds gesierd.

Sloop

In 1931 diende de toenmalige eigenaar van Peperstraat 108, de heer Revet, een aanvraag tot verbouwing van het pand in bij de gemeente Gouda. Onder andere zou de gevel geheel vervangen worden, om gebruik als garage mogelijk te maken.² De gemeente ging in de eerste instantie niet akkoord met de wijziging, want was zich bewust van de monumentale status van het pand.³

Revet was vasthoudend en wees de gemeente op de

Peperstraat 108, 22 april 1910 (foto G. Hoog, Rijksdienst cultureel erfgoed collectie oude foto's, nr. 1337)

werkgelegenheid die in crisistijd werd gecreëerd door de functiewijziging van het pand. Bovendien was hij bereid de gevel te behouden en te restaureren indien de gemeente de Baliebrug, die toen nog over de Korte Raam naast het pand lag, zou verbreden, zodat er een ingang voor auto's in de zijgevel van het pand kon worden gerealiseerd.

Het Moreau-orgel in de Sint-Janskerk

Dick den Hertog en Henny van Dolder-de Wit

Gouda kon wat betreft monumentale gebouwen al vroeg wedijveren met andere belangrijke steden. Sinds de 15e eeuw prijkt op de Markt het prachtige stadhuis en een uit 1668 daterend Waaggebouw. Van nog veel ouder datum is de parochiekerk gewijd aan Johannes de Doper, de Sint-Jan. De kleurrijke gebrandschilderde glazen tonen nog heden ten dage portretten van de luisterrijke personen die vanaf de 16e eeuw een glas aan de kerk hebben geschonken, onder wie vorsten en vooraanstaande geestelijken. Om hun Sint-Jan nog meer glorie te verlenen besloten stads- en kerkbestuur in 1732 om het bestaande Niehoff-orgel uit 1558 te vervangen door een nieuw instrument.

Een vernietigend oordeel

De kerkmeesters Reijnier Crabeth en Gualtherus de Moor van Immerzeel, daarin bijgestaan door twee orgelbouwers en een adviserend organist, kregen op 8 oktober 1732 opdracht het 'oude' orgel te inspecteren. Hun oordeel was vernietigend: het instrument was, ondanks zijn fraaie met houtsnijwerk versierde orgelkast, niet meer te repareren: 'voornamelijk om het schudden ende bewegen van het orgel wanneer iemand op of

Ets van het Moreau-orgel 2e helft achttiende eeuw (herkomst onbekend)

over het selve gaat, welk gebrek niet te helpen was', zo luidde hun commentaar. Dit gevoegd bij herhaalde klachten van de organist kwamen zij tot de conclusie: het is beter een geheel nieuw orgel te laten bouwen. De heren lieten er geen gras over groeien: nog in datzelfde jaar, op 30 december 1732, tekende orgelbouwer Francois Moreau (ca. 1684-1751) een contract, waarin de levertijd werd bepaald op tweeënhalf jaar en de kosten op 11.500 gulden. Als plaats werd gekozen voor het westelijk gedeelte van de kerk, tegen de oostzijde

De restauratie en de nieuwe bestemming van het metaheerhuis aan de Oosthaven in Gouda

Sjaak Ouweneel

‘De joden hun geschiedenis teruggeven’. Onder deze kop was in de *Tidings* van mei 2016 een artikel opgenomen van de hand van Paul Abels. De auteur was daarin terecht kritisch over hoe in Gouda na de Tweede Wereldoorlog is omgegaan met het weinige dat nog herinnerde aan het joodse leven van voor de oorlog. Gelukkig is er ook tegen deze tendens tot vergeten ingegaan, aldus Abels. Bijvoorbeeld met het restaureren van het metaheerhuis achter het gebouw De Haven aan de Oosthaven.

Abels noemt met name ds. H.C. van Itterzon (1930-2010) als een van de Gouwenars die zich positief tegen het vergeten hebben ingezet. En met recht. Onder meer beschreef Van Itterzon de geschiedenis van de Goudse joden in de bundel *Gouda zeven eeuwen stad* – in 1972 uitgegeven door de Oudheidkundige Kring Die Goude ter gelegenheid van het 700-jarig bestaan van Gouda – en droeg hij bij aan het in 1995 verschenen *Gouda in de Tweede Wereldoorlog*, met een hoofdstuk over de geschiedenis van de joden tijdens de bezettingsjaren. Ook maakte hij zich sterk om de toegangspoort van de voormalige joodse begraafplaats aan de Boelekade als monument te bewaren en een nieuwe plaats te geven aan de Jeruzalemstraat.

Verder was Van Itterzon tot aan zijn overlijden in 2010

Het gerestaureerde metaheerhuis, 2010 (foto Stichting Gouds Metaheerhuis)

bestuursvoorzitter van de Stichting Gouds Metaheerhuis en zette hij zich in die hoedanigheid met veel toewijding in voor alles wat met de gedachtenis van de Goudse joodse oorlogsslachtoffers te maken had. Ook in de jaren daarvoor was hij met name betrokken bij de inrichting tot gedenkplaats van het toen net gerestaureerde metaheerhuis, een van oorsprong joods huisje bedoeld voor het ritueel reinigen van overledenen.

Omdat over het initiatief tot de restauratie van het metaheerhuis weinig is gepubliceerd, leek het mij, als oud-bestuurslid van Stichting Gouds Metaheerhuis, goed om hiervoor in een breder kader eens aandacht te vragen. Vooral omdat deze restauratie zeker ook een bijdrage aan het levend houden van de lokale joodse geschiedenis van Gouda mag worden genoemd.

Metaheerhuis

Allereerst iets over de voorgeschiedenis. Een metaheerhuis, of in het West-Jiddisj, metaarhuis, is bestemd

Gerard Bakker (1935)

Gouwe Verhalen is een serie interviews met mensen die het verleden van Gouda zelf hebben beleefd.

Gert Jan Jansen

‘Wie mij kent, weet dat mijn hoofd vol verhalen zit. Je hoeft maar een naam of begrip te noemen en ze komen boven. Voor een Gouwe Verhaal is er één handicap: de eerste drieëndertig jaar van mijn leven was ik niet in Gouda. Voor mij is het geen probleem om die tijd buiten beschouwing te laten, want echt gelukkig kan ik mijn jeugd niet noemen. Ik ben geboren als het middelste kind in een hervormd gezin in Apeldoorn. Het was op 27 september 1935. Vader was een van de bedrijfsleiders in een koekjesfabriek. Met die fabriek ging het steeds slechter en vervolgens overleed in 1943 mijn moeder.

We verhuisden naar Deventer, waar mijn vader kok kon worden. Er kwam een stiefmoeder en in 1950 volgde verhuizing naar Almelo. Ik wil niet alle in Gouda woonachtige Tukkers op de kast jagen, maar diverse factoren bij elkaar maakten dat wij – het gold ook voor mijn broer en zus – zo snel mogelijk het ouderlijk huis wilden verlaten. Alleen: ik kon eigenlijk niks. Ik had de Mulo gedaan en de handelsavondschool.’

Op zoek naar vrijheid

‘Wat doet iemand begin jaren vijftig, die vrijheid zoekt? We waren positief ingesteld, misschien ook naïef. Je handen en je inzet waren je bagage, diploma’s waren geen absolute eis. Je ging op zoek naar kansen. De volheid van Nederland met zijn 13 miljoen inwoners werd als schrikbeeld gezien en emigratie van overheidswege gestimuleerd. Het was de speelfilm *Sterren stralen overal*

Gerard Bakker (1935)

Gerard Bakker (foto: Nico J. Boerboom)

De jonge Gerard op Apeldoorns ijs tijdens de oorlog (collectie-Bakker&Rodenberg)

Auteurs

Jan Willem Klein is neerlandicus, oud-beheerder van de bibliotheek en cartografische collecties van het Streekarchief Midden-Holland en bestuurslid van het Erasmus Genootschap Gouda.

Dick den Hertog is voorzitter Commissie Orgel- en Pianozaken Protestantse Kerk Gouda
Henny van Dolder-de Wit is redactielid van de Tidinge en actief in historisch onderzoek zoals bij de ‘Werkgroep Gouda Tijdmachine’ van Die Goude.

Geert Post studeerde geschiedenis en Italiaans en is actief in het familiebedrijf dat zich bezighoudt met investeringen in de internationale vishandel en visserij.

Sjaak Ouweneel is assistent van de archivaris van de Protestantse Kerk Gouda en oud-bestuurslid van Stichting Gouds Metaheerhuis.

Gert Jan Jansen is vicevoorzitter van Die Goude en hoofdredacteur van de Nieuwsbrief. Tevens is hij medewerker voor de rubriek ‘Gouwe Verhalen’.

Agenda

LEZINGEN 2020

7 september **Lezing i.s.m. Open Monumenten Dag**
Vier sprekers

Deze lezing wordt in de Sint Jan gehouden!
Aanmelden verplicht. Nader bericht volgt.

12 oktober **Jacobus Blauw, Gouds patriot**
Tanja Wassenberg

31 oktober **Symposium Sint Jan**
Marc van Alphen en Frank Marcus

23 november **Industrieel erfgoed in Gouda**
Fred Pieters

Het is de bedoeling dat de lezingen doorgaan. Uiteraard volgen we de RIVM richtlijnen.
Aanmelden zal daarom verplicht zijn.
Zie voor verdere informatie Facebook, de Nieuwsbrief en de website www.diegoude.nl

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

De Goudse boekcultuur tot 1600	88
1. Het begin en de Collatiebroeders	
Jan Willem Klein	
'Fatsoen koop je bij de silversmit'	100
De verdwenen gevel van Peperstraat 108 te Gouda	
Geert Post	
Het Moreau-orgel in de Sint-Janskerk	110
Dick den Hertog en Henny van Dolder-de Wit	
De restauratie en de nieuwe bestemming van het metaheerhuis aan de Oosthaven in Gouda	115
Sjaak Ouweneel	
Gouwe Verhaal: Gerard Bakker	123
Gert Jan Jansen	